

Kapitel 3. Liberalisme og Keynesianisme

To svar på kriser

I forrige kapitel betragtede vi den faktisk førte økonomiske politik i Euro-zonen. Vi skal nu undersøge den teori om de økonomiske sammenhænge, som ligger bag; hvilket politisk-økonomisk verdensbillede styrer krisepolitikken? Og vi skal diskutere det svage, men dog reelt eksisterende alternativ, nemlig Keynesianisme.

Liberalismen accepterer fuldt ud kapitalismen og de spilleregler – økonomiske mekanismer – der gælder for denne produktionsmåde. Keynesianismen accepterer også kapitalismen, men argumenterer at den er ustabil; den leder til kriser, som den ikke selv kan løse, og derfor er offentlige indgreb nødvendige. Hvor liberalismen argumenterer for uhæmmet kapitalismen, vil Keynesianisme have en styret kapitalisme, hvor kapitalejere og lønmodtagere hver får sit. I et senere kapitel diskuteres socialistiske løsninger på kapitalismens – og Euroens – krise, hvor det drejer sig om at erstatte kapitalistisk med demokratisk styring af økonomien. Men i dette kapitel befinder vi os indenfor kapitalismens rammer.

Alle har økonomiske teorier, ikke blot økonomer. Under en kapitalistisk krise, med massearbejdsløshed, faldende vækst og store offentlige underskud, er der to 'common sense' opfattelser, der kæmper om overtaget.

Den ene er at regeringen skal kompensere for den private sektors manglende evne til jobskabelse ved at sætte gang i offentlige investeringer og ved at ansætte flere i den offentlige sektor; samtidig skal den øge befolkningens købekraft ved at øge overførselsindkomsterne, søge at fastholde eller øge den almene realløn og måske ved at sænke skatterne. Det er 'sund fornuft'. Dette er den populære version af Keynesianismen, og denne medicin er traditionelt associeret med socialdemokratiske og socialistiske partier. På europæisk niveau indebærer denne kompenstationstankegang, at netop fordi alle stater for tiden sparer, bør EU som sådan forøge sit budget (det sidste budget gjorde det modsatte), og netop fordi Sydeuropa sparer bør Nordeuropa gøre det modsatte (hvilket som bekendt ikke er tilfældet).

Den anden folkelige teori er at underskud er noget skidt, og derfor skal det offentlige underskud afvikles før det kan begynde at gå fremad. Det kræver nedskæringer i de offentlige udgifter til investeringer og overførselsindkomster, samtidig med at der fyres offentligt ansatte, måske suppleret af skattestigninger. Denne opfattelse støtter sig på erfaringen fra vor privatøkonomi, hvor vi alle véd at det er uholdbart at køre med underskud. Vi kan ikke blive ved at låne i banken, så derfor må vi spænde livremmen ind, med mindre indtjeningen kan øges, fx ved at arbejde mere. Dette er også 'sund fornuft'.

Den aktuelle krisepolitik appellerer til sidstnævnte instinktive økonomiske 'teori' i befolkningen. Tankegangen ligger dybt i den borgerlige livsopfattelse, og den er traditionelt knyttet til liberal eller nyklassisk økonomisk teori; den antager implicit at offentlig økonomi er en forstørret udgave af den private, snarere end et alternativ til denne – et alternativ, hvor der gælder andre økonomiske sammenhænge. På europæisk niveau indebærer tankegangen, at fordi de enkelte lande i EU sparer, bør EU som sådan også gøre det (udtalt af vor statsminister), og når sparepolitikken nu engang er den ansvarlige politik bør det rige Nordeuropa gå foran med et godt eksempel.

Den faktiske krisepolitik afhænger umiddelbart af, hvilken af disse opfattelser, der vinder den offentlige debat. Men i sidste instans afgøres sagen af, hvor stærke interesser, der kan mobiliseres bag de to politikker.

Vi ser først på det liberale verdensbillede. Dens økonomisk-teoretiske udtryk kaldes ofte 'nyklassisk teori', men her kaldes den for enkelthedens skyld 'liberal teori'.

Liberal økonomisk teori

'Markedsøkonomien er stabil og velfærdsfremmende'

Liberalismen er baseret på, at markedet kan koordinere en økonomi baseret på private agenter, der er frie til at gøre hvad de vil. Umiddelbart skulle man tro, at en sådan økonomi vil resultere i krise og kaos, for hvordan sikre at der er en passende mængde kartofler, når ingen samfundsinstans sørger for dette?

Det traditionelle svar er Adam Smith's berømte 'usynlige hånd', også kaldet 'konkurrencen': Hvis alt for få – relativt til behovet – vælger at producere kartofler, vil underbuddet/ overefterspørgslen medføre at prisen og dermed producenternes indtjening stiger; eksisterende kartoffeldyrkere vil producere og udbyde flere kartofler og andre vil blive tiltrukket til branchen af den høje indtjening. Prismekanismen har korrigeret den oprindelige uligevægt. Og hvis markedet i stedet flyder over med kartofler, vil prisen falde, producenterne vil finde produktionen mindre profitabel og nogle vil gå fallit; derfor vil udbuddet dykke, indtil der atter er ligevægt.

For liberalismen er det afgørende at kunne vise – teoretisk og empirisk – at denne mekanisme fungerer. For i modsat fald er offentlig indgriben nødvendig, hvilket ødelægger ideologiens fornemste værdi, nemlig forbrugeres og producenteres økonomisk frihed, altså alles ret til at gøre hvad de vil.

Hos Adam Smith var den 'usynlige hånd' en henkastet bemærkning, begravet dybt inde i hans Nationernes Velstand. Det var først med Walras i slutningen af 1800-tallet, at teorien blev udfoldet og søgt bevist.¹

Ser vi på det enkelte marked, fx for kartofler, virker mekanismen plausibel, men holder den også, når vi ser på alle markederne og deres interaktion? Er der en tendens til *generel* ligevægt? Han og hans efterfølgere nåede frem til at der normalt eksisterer et sæt af priser på varer og produktionsfaktorer, hvor alle markederne er i ligevægt, dvs. at der efterspørges netop de mængder, som der udbydes. Det var den gode nyhed. Den dårlige nyhed var, at det ikke var særlig sandsynligt at en økonomi ville bevæge sig i retning af en sådan ligevægt, hvis den i udgangspunktet befandt sig i uligevægt, eller hvis et stød udefra forstyrrede ligevægten. En tendens til økonomisk harmoni krævede nogle meget restriktive antagelser, faktisk var det nødvendigt at antage en central instans – kaldet 'auktionarius' – til at koordinere alle agents handlinger. Men hvis liberal markedsøkonomi forudsatte socialistisk planøkonomi, var hele pointen – at markedet kan selv – faldet til jorden!

Teorien om generel ligevægt er også vigtig i en anden henseende. Walras' samtidige kollega, Pareto, viste nemlig, at markedsmekanismen optimerer velfærden eller nytten i økonomien. Men det bevis forudsætter også en tendens til ligevægt. Hvis den tendens ikke eksisterer, falder altså ikke blot systemets stabilitet, men også dets velfærdsfremmende karakter.

Informationsproblemet

Det grundlæggende problem er, at når alle forbrugere og producenter er helt frie, så er det uforudsigeligt, hvor meget de vil forbruge og producere. De fremtidige markedsvilkår er principielt uforudsigelige. Og når ingen kan vide, hvad morgendagen bringer, hvordan kan man så handle rationelt i dag? Ingen kan vide om der i morgen er overbud eller underbud af kartofler, og om det derfor i dag er rationelt at skrue hhv. ned eller op for kartoffelproduktionen. Man kan lære af fortidige fejltagelser, men læren er ubrugelig, eftersom fremtiden er uforudsigelig. Dette er den sociale bagside af individuel økonomisk frihed.

Liberal økonomisk teori har siden Walras kæmpet med dette problem.

Markedets agenter kan kun være rationelle, hvis de er i besiddelse af den information, der er

relevant for deres økonomiske beslutninger; ellers er deres investerings- og produktionsbeslutninger et skud i tågen, og markedsharmoni – generel ligevægt – derfor usandsynlig. Men en fri markedsøkonomi udelukker principielt en sådan rationalitet.

Forsøgene på at overvinde problemet har befundet sig på en akse mellem to ydersynspunkter.

Det første forsøg skyldes Hayek, der er kendt som den fremmeste talsperson for den ultraliberalistiske 'østrigske skole' (og for sin kritiske holdning til demokratiet).²

Han var den første der påpegede, at den generelle ligevægtsteori forudsatte en socialistisk løsning på koordineringsproblemet. Han og hans skole afviste derfor hele ligevægtstænkningen og forudsætningen om alvidende økonomiske agenter; vi handler alle ud fra vor 'nære viden', og det er godt nok, for den er konkret og fyldig og giver derfor et godt grundlag for beslutningerne. Ligevægt er en dødens stilhed, men markedet er essentielt en proces, dets sjæl er dynamisk. Alt er stedse i forandring, ikke mindst ansporet af østrigernes helt: entreprenøren, og det er gennem denne proces at markedets innovative kvaliteter udfoldes. Meget vel, men hænger det sammen? Det kan de ikke vise, og faktisk har en anden østriger (Schumpeter) vendt sagen på hovedet og argumenteret for, at kriser er nødvendige og gavnlige, eftersom de udrenser de ineffektive producenter (og købeudygtige forbrugere?).

Den anden reaktion på problemet om, hvordan irrationelle agenter kan afstedkomme markedsharmoni, har været at hævde, at vi faktisk *er* alvidende; vi har ikke blot viden om det, der er under vor næsetip ('nær viden'), men også om fjernere, socialøkonomiske fænomener, såsom hvedeprisen om en måned eller dollarkursen i morgen. Få mener at dette er en præcis beskrivelse af den faktiske markedsøkonomi, men det antages at det er en god tilnærmelse og i hvert fald ikke i principiel modstrid med denne økonomis principper.

Dette er teorien om 'rationelle forventninger', som er blevet fremført i varierende grader af radikalitet. Nogen har ment at ethvert marked ledes af professionelle, der har denne omfattende indsigt, og at de så sætter standarden for alle. Andre argumenterer at vi alle kan forudse hovedtrækkene af den fremtidige økonomiske udvikling og handler på dette grundlag.

Ingen mener naturligvis at fremtiden er aldeles determineret og derfor kan forudses med sikkerhed, men teorien om 'rationelle forventninger' antager at der kan knyttes bestemte sandsynligheder til forskellige udfald, på samme måde som man med stor sikkerhed kan beregne forskellige befolkningsgruppers middellevetid. Alle økonomiske handlinger er derfor forbundet med en kalkulerbar *risiko*. Heroverfor kan det argumenteres at den individuelle økonomiske frihed i en markedsøkonomi gør den politisk-økonomiske fremtid uberegnelig og dermed *principielt usikker*. En forbruger påvirkes naturligvis af utallige forhold (indkomst, priser, reklame), men forbrugsbeslutningen (kartofler eller ris?) er helt fri og suveræn; den er pr. definition ikke-determineret og derfor uforudsigelig. At hævde det modsatte er at hævde, at forbrugeren ikke er fri.

Say's lov

Ovenfor er økonomien blevet betragtet ud fra den enkelte forbrugers eller producents vinkel: Hvordan træffer disse beslutninger og hvordan koordineres de?

Denne *mikroøkonomiske tilgang* foretrækkes af liberal teori, eftersom individet her sættes i centrum. I kriseteorien har liberale imidlertid også anlagt en *makroøkonomiske tilgang*, hvor der tages udgangspunkt i økonomiens samlede forbrug, produktion, opsparing osv. Det er søgt vist at markedsøkonomien udelukker generelle økonomiske kriser, og derfor overordnet set er stabil og harmonisk. Det grundlæggende argument hedder *Say's Lov* (efter den franske økonom Jean-Baptiste Say, der skrev i begyndelsen af 1800-tallet).

Denne lov siger at 'udbud skaber sin egen efterspørgsel', så derfor kan man ikke generelt have overudbud og dermed arbejdsløshed. Hvorfor ikke? Jo, for hvis en skofabrikant producerer og udbyder sko til en værdi af 100.000 kr, må han betale sine arbejdere og de andre, der bidrager til

produktionen (især med kapital), samme beløb. Producentens omkostninger modsvares af andres indkomst. Derfor kommer pengene til at passe: Udbud for 100.000 kr modsvares af efterspørgsel på 100.000 kr.

Den umiddelbare indvending er, at ikke al indkomst går til forbrug (købekraft), eftersom noget spares op. Men, hedder det videre, denne opsparing sættes i banken, hvorefter banken udlåner til virksomhederne, så de kan investere, dvs. efterspørge flere maskiner og mere arbejdskraft. Så i sidste instans bliver der efterspørgsel nok til at aftage udbuddet.

Langt de fleste økonomer, Marx undtaget, var tilhængere af denne teori.

Så kom krisen i 30'erne, hvor der gennem mange år var massearbejdsløshed. Say's lov syntes empirisk falsificeret. Markedsøkonomien var ikke stabil og hele det liberale verdensbillede, hvor markedet kunne tage vare på sig selv, uden hjælp fra offentlig regulering, lå i ruiner.

Hypotesen om det effektive finansmarked

Say's lov argumenterer altså for, at realøkonomien er stabil.

Dette var tilstrækkeligt, så længe finansmarkederne var af marginal betydning, men i vore dage er den finansielle sektor svulmet voldsomt op, i Danmark således fra i omfang (målt på balancen, altså samlet kapital) at svare til BNP frem til begyndelsen af 80'erne til i dag at være 5-6 gange så stor.³ Er et sådant (mis)forhold mellem realøkonomi og 'papirøkonomi' stabilt? Eller er det en omvendt pyramide, der blot venter på et lille puf for at vælte? De mange finansielle kriser gennem de sidste 15 år, startende med den sydøstasiatiske krise i 1997/98 og kulminerende med finans- og Eurokrisen, kunne tyde på at det sidste er tilfældet.

'Hypotesen om det effektive finansmarked' giver imidlertid nogle teoretiske grunde til at dette marked er stabilt; som sådan kan hypotesen, der blev lanceret af Eugene Fama tilbage i 60'erne, betragtes som det finansielle komplement til Say's Lov. Prisen på værdipapirer (aktier, obligationer mm) bestemmes af agenternes udbud og efterspørgsel, og det hævdes nu at disse er så vidende, at priserne er rationelle, i den forstand at de kommer til at afspejle al tilgængelig information om selskaber, banker osv. Priserne er altså ikke præget af bobler, der har mistet jordforbindelsen, så derfor er det kritisabelt at tale om at fx boligpriserne er 'urealistisk høje'. Det er klart at denne hypotese er den finansielle variant af teorien om 'rationelle forventninger'.

Få vil i øvrigt hævde at hypotesen er en fotografiske præcis beskrivelse af finansmarkederne, men den menes at være en god tilnærmelse, og i hvert fald ikke i strid med disse markeders natur. Budskabet er, at finanskapitalen tjener realøkonomien, den perverterer den ikke

Det er præcis dette sidste, der bestrides af kritikerne.

Det første problem er det allerede omtalte: At investorerne måske nok kan beregne *risikoen* ved forskellige papirer, men de er principielt ude af stand til at tage højde for markedets *usikkerhed*.⁴

Det andet problem, der også er af principiel karakter, er mindre omtalt.⁵ Hypotesen taler om al 'tilgængelig' information, altså offentlig viden, som alle har adgang til, fx virksomhedsregnskaber, men dette er kun en lille del af den *relevante* information. De mest spændende oplysninger er *private*, dvs. kun tilgængelige for det pågældende selskab eller den pågældende bank. De er forretningshemmeligheder, som det er ulovligt for udenforstående at søge indsigt i (industrispionage). Faktisk er denne beskyttelse af privat viden i vore dage en central del af den private ejendomsret, så under kapitalistiske produktionsforhold er sådanne informationer lukket land for offentligheden og dermed for de fleste investorer. Hertil kommer at der er retlige grænser for, hvor meget 'insidere' må udnytte deres særlige viden. Det betyder alt i alt, at den mest spændende viden ligger brak og ikke kan udnyttes til at skabe et rationelt, velinformeret marked.

Hypotesen om det effektive finansmarked er nok den aktuelle krises mest prominente teoretiske offer.

Empirien synes at vise, at investorerne snarere end selvstændigt at vurdere værdipapirerne, gør som de andre, altså følger flokken.⁶ Dette kan være individuelt rationelt, for når alle andre køber et bestemt papir, vil prisen stige, så derfor er det også fornuftigt for mig at købe det, selv om papiret reelt set er 'giftigt', altså ikke udtrykker reelle værdier. En sådan flokadfærd får ikke luget ukrudtet ud, dvs. bidrager ikke til en socialt rationel økonomi.

Udbudsøkonomi

Et marked består af producenternes udbud og forbrugernes efterspørgsel. Spillet mellem de to kræfter bestemmer prisen og afgør om markedet ekspanderer eller det modsatte. Dette gælder når vi ser på markedet for tomater, men også når vi betragter det samlede udbud og efterspørgsel i en økonomi såsom den danske.

Hvis der er for få tomater, kan man prøve at sænke producenternes omkostninger eller prøve at stimulere efterspørgslen, fx med reklame; begge dele vil gøre større produktion mere tillokkende. Og hvis der er for lille produktion i økonomien som helhed, og derfor arbejdsløshed, kan man tilsvarende satse på at reducere alle virksomhedernes omkostninger, og de to store poster er her løn og skat; eller man kan give befolkningen større købekraft, især i form af bedre lønninger. Den første strategi kaldes udbudsøkonomi, den anden efterspørgselsøkonomi. De to politikker er associeret med hhv. liberal og Keynesiansk økonomisk teori.

Den fundamentale begrundelse for den udbudsøkonomiske politik ligger i Say's lov, som jo siger at hvis produktionen stimuleres af omkostningssænkninger, således at udbuddet øges, så vil den nødvendige efterspørgsel automatisk indfinde sig. Det øgede udbud kan afsættes.

Skønt 30ernes krise syntes at dementere Say's lov, var det præcis denne, der lå til grund for den efterfølgende krisepolitik. Når der var arbejdsløshed, måtte kuren være at sænke omkostningerne, dvs. lønningerne, således at det igen kunne betale sig at producere. Denne nedskæringspolitik blev gennemført i USA (indtil Roosevelt), i Tyskland (indtil Hitler) og i England.

Men resultatet var at krisen blev uddybet. Som i dag, hvor den dominerende krisepolitik i Europa stort set ignorerer efterspørgselssiden, og i stedet satser på at fremme produktionsvilkårene med lavere løn og lavere erhvervsskatter. Den danske regerings politik er her typisk, idet selskabsskatten sænkes og reallønnen falder.

Keynesianisme

Den overordnede kritik af udbudsøkonomien blev leveret af Keynes i 30erne.

John Maynard Keynes (1883-1946) var knyttet til det liberale parti i England og ville bestemt ikke omstyrte kapitalismen. Men han erkendte at den uhæmmede kapitalisme undergravede sig selv. Derfor ville han have det offentlige til at stabilisere økonomien, og derfor ville han udrydde de rådne og mest spekulative dele af kapitalismen.

Kritikken af at udbud skaber sin egen efterspørgsel, som hævdet af Say's Lov, kan sammenfattes i to punkter.

For det første er det ikke rigtigt at 'pengene passer', altså at værdien af øget produktion omsættes i øget købekraft, for den del af den øgede indkomst, der opspares, går ikke automatisk til investering. I en krise gemmer vi – og bankerne – mange af pengene som likviditet, dvs. de stilles ikke til rådighed for investering, og selv om de gøres vil virksomhederne ikke investere, når økonomien er i recession og fremtidsudsigterne derfor dårlige.

Begge dele er tilfældet i dag. Bankerne har fået masser af penge, uden at der er kommet gang i investeringerne; således stillede ECB generøst hundreder af milliarder Euro til rådighed, til en meget lav rente, men de er blevet brugt til at fore bankernes reserver i disse usikre tider, snarere end til udlån til erhvervslivet. Hverken likviditetsindsprøjtninger eller lav diskonto (ECB's udlånsrente)

har kunnet lokke bankerne til at udlåne eller virksomhederne til at låne til investeringer. Pengepolitikken fungerer ikke i en krisesituation, – som argumenteret af Keynes for 75 år siden. Den grundlæggende årsag hertil er, at det er rationelt for den enkelte forbruger eller virksomhed at holde på pengene, vente og se tiden an. Iflg. Keynes er der ingen grund til at antage at initiativet til et opsving skulle komme fra den private sektor. Deraf nødvendigheden af statsindgreb.

For det andet begår udbudsøkonomerne den fejl, at de slutter fra hvad der er godt for den enkelte virksomhed, til hvad der er godt for dem alle (og samfundsøkonomien).

For den enkelte virksomhed er det fint, hvis lønnen i denne virksomhed falder; det tilskynder ganske rigtigt til at øge produktion og udbud. Men hvis lønnen falder generelt, falder købekraften i samfundet, dvs. der er ingen til at købe det ekstra udbud.

Liberal teori er individualistisk. Mennesket bestemmer samfundet, snarere end den anden vej rundt; anderledes udtrykt, styres økonomien af den asociale kunde, forbruger og virksomhed, der kun ser på egen fordel, snarere end af den sociale borger. Dette er da også i udgangspunktet en god beskrivelse af kapitalismen.

Men når disse individer støder sammen på markedet, skaber de en over-individuel social-økonomisk magt, nemlig de anonyme markeds kræfter. Smith så disse som godartede (den 'usynlige hånd'), mens Marx kritiserede at menneskene således afhænder kontrollen med deres egne social-økonomiske sammenhænge til en 'fremmed magt'. Under alle omstændigheder er det forkert at betragte samfundsøkonomien som blot en aggregering eller sammenlægning af de mange individuelle økonomiske beslutninger. Dette er den såkaldte 'atomistiske fejlslutning', hvor man slutter fra det enkelte til helheden eller fra mikroøkonomi til makroøkonomi. Fra hvad der er fornuftigt for den enkelte, til hvad der er fornuftigt for samfundet. Man får ikke den samfundsmæssige sammenhæng ved at generalisere den enkeltes erfaring. Hvad der fx er godt for General Motors (nemlig lav løn for *dette* selskabs arbejdere) er ikke nødvendigvis godt for USA.

Denne kritik af udbudsøkonomien ledte Keynes til at foreslå modstykket, altså 'efterspørgselsøkonomi'.

Kernen i denne er at staten – og fagforeningerne, kunne man tilføje – sørger for at der er købekraft nok i samfundet, når den private sektor ikke kan. I en krisesituation skal staten øge de offentlige udgifter til sundhed, uddannelse, kollektiv transport (offentligt forbrug og investeringer), men også til dagpenge og andre overførselsindkomster. Alternativt kan skatterne sænkes, så folk får flere penge at forbruge, men denne politik kan vises at være mindre effektivt.⁷ Desuden skal arbejderbevægelsen sørge for at lønnen i hvert fald ikke falder og dermed udhuler købekraften. I 30'erne gennemførte Roosevelt en sådan politik, med øgede offentlige udgifter og politiske tiltag, der styrkede fagforeningerne.⁸

Arbejdsmarkedet

Udbud af og efterspørgsel efter arbejdskraft

Som nævnt mener liberale grundlæggende at markedet er harmonisk. Konkurrencen sikrer at udbud og efterspørgsel balancerer; hvis der er overudbud af tomater, falder prisen indtil der er lokket så mange købere til, at hele produktionen igen kan afsættes. Og på samfundsplan sikrer Say's lov også ligevægt, fordi øget udbud skaber sin egen ekstra efterspørgsel.

Disse sammenhænge gælder naturligvis også, stadig iflg. liberale økonomer og politikere, på arbejdsmarkedet, altså det særlige marked hvor arbejde købes og sælges.

I overensstemmelse med Say's lov vil det her gælde, at hvis arbejdsudbuddet øges, øges også efterspørgslen efter arbejde, således at resultatet ikke er øget arbejdsløshed, men øget beskæftigelse. Og det formodes der at være brug for, især grundet 'ældrebyrden'. Derfor satsede den danske

regering, støttet af Vismændene og deres økonomiske modeller, på at øge arbejdsudbuddet ved at forlænge arbejdsdagen med de berømte 12 minutter eller ved at omdanne helligdage til arbejdsdage; selv om der var stigende arbejdsløshed. Helle Thornings socialdemokratiske forgænger, Stauning, gennemførte den stik modsatte krisepolitik. Han begrænsede i 1937/38 arbejdsudbuddet, således at der kunne blive arbejde til de arbejdsløse: Grænsen for modtagelse af aldersrente blev nedsat fra 65 til 60 år, overarbejde blev forbudt, og alle lønmodtagere fik ret til ferie i 12 dage.⁹

Der er ikke meget empirisk belæg for gyldigheden af Say's lov.¹⁰ De mere end 25% arbejdsløse i Spanien og Grækenland har i hvert fald ikke oplevet at deres arbejdsudbud har genereret efterspørgsel efter deres indsats.

Lad os grave lidt dybere i den liberale tanke.

Det kan dårligt benægtes at massearbejdsløsheden i disse års Europa har bidt sig fast, ligesom i 30'erne. Men er dette ægte, dvs. ufrivillig, arbejdsløshed? Nej, vil principfaste liberale mene. Lønmodtagerne kan jo blot gå så meget ned i deres lønkrav, at det bliver profitabelt for arbejdsgiverne at ansætte dem (Keynes vil selvfølgelig sige at en sådan lavere løn blot vil øge den almene arbejdsløshed). Når de ikke gør det, er det udtryk for at de foretrækker fritid frem for arbejde, altså at arbejdsløsheden er valgt, dvs. frivillig. På samme måde som en tomatproducent, der nægter at sænke prisen til et niveau, hvor alt kan afsættes, kan siges at have valgt at beholde nogle af tomaterne til eget forbrug.

Når arbejderne ikke går ned i løn, og dermed står i vejen for den fulde beskæftigelse, skyldes det ifølge liberal tankegang at arbejdsmarkedet ikke fungerer som et virkelig frit marked. Eksistensen af fagforeninger og minimumslønninger forhindrer den nødvendige løntilpasning, og det offentlige sikring af arbejdsløses eksistensgrundlag fastholder dem udenfor arbejdsmarkedet. Radikale strukturreformer, der svækker fagforeningerne og øger afstanden mellem dagpenge og løn, er påkrævet.

Strukturarbejdsløshed og konjunkturarbejdsløshed

Arbejdsløshed opdeles grundliggende i den strukturelle og den konjunkturbestemte.

Den første type må kureres med strukturpolitik.

Her vil liberale anbefale reformer, der gør arbejdsmarkedet mere 'fleksibelt'. Deri ligger at det skal være lettere for arbejdsgiverne at fyre folk, og lettere for lønmodtagerne at skifte job, således at arbejdskraften lettere kan komme derhen, hvor den efterspørges. Filosofien er at arbejdsmarkedet i højere grad skal blive et egentligt *marked*, hvor udbud og efterspørgsel bestemmer prisen (lønnen).

Der er dermed tale om et opgør med arbejderbevægelsen, der altid har søgt at begrænse markedskræfternes pres på lønnen. Midlet var solidaritet mellem lønarbejderne, så de ikke konkurrerede lønnen ned, og centrale forhandlinger mellem arbejdere og arbejdsgivere, således at løn og arbejdsvilkår bestemtes af de to parter styrkeforhold, snarere end af 'markedet', der her har en tendens til at være identisk med pengemagten.

I de sidste 20-30 år har liberale haft stigende held med at markedsføre arbejdsmarkedet. I Danmark betyder decentrale forhandlinger mere, således at solidariteten mellem alle lønmodtagere svækkes, og der er blevet indført 'ny løn', dvs. individuelt aftalte lønninger.

Traditionelt har socialdemokratiske orienterede politikere og økonomer i stedet anbefalet at strukturproblemer – altså mangel på arbejdskraft i nogle brancher (typisk moderne) og en overflod af arbejdskraft i andre brancher (typisk gammeldags) – løses ved at det offentlige griber ind og stiller omskoling og uddannelsesmuligheder til rådighed.

Trojkaen har gjort lån til Sydeuropa betinget af liberale strukturreformer. Her er fagbevægelsen en hæmsko, så den må svækkes ved at dens kompetencer begrænses. Et mere fleksibelt og markedsorienteret arbejdsmarked har videre den fordel – set fra arbejdsgivernes og de liberales

vinkel – at der lægges et pres nedad på lønnen i en kriseperiode, hvor der er arbejdsløshed, dvs. overudbud af arbejdskraft.

Det kan være svært at skelne mellem den mere langsigtede strukturarbejdsløshed og den mere kortsigtede konjunkturarbejdsløshed, men i en krisesituation er det lettere, for hvis arbejdsløsheden pludselig vokser fra 10% til 15% , så er det nok ikke fordi arbejdsmarkedet pludselig er blevet mere trægt. Det synes åbenbart at den ekstra arbejdsløshed er ren konjunkturarbejdsløshed.

Alligevel er der også i denne situation en politik og teoretisk kamp om, hvilken type arbejdsløshed, der er tale om. Det hænger sammen med at konjunkturarbejdsløshed er samfundsskabt – skabt af det kapitalistiske system – og derfor kræver en fælles, politik handling, hvilket ikke falder så naturligt for liberale. Strukturarbejdsløshed, derimod, kan lettere præsenteres som et individuelt problem, der skal løses af den enkelte lønmodtager. Den enkelte skal omskole sig, evt. med hjælp fra det offentlige, eller den enkelte skal komme op af sofaen og mere aktivt søge job. Da liberale ser markedet som inkarnationen af rationalitet, kan der ikke være tale om at tilpasse markedet (kapitalismen) til lønmodtagernes behov: det må være lønmodtagerne, der tilpasser sig til markedet.

Nu skulle man tro at sådanne synspunkter var fremherskende i krisefrie perioder, hvor der kun er strukturarbejdsløshed, men forstummede under en krise som den nuværende, hvor det er mindre troværdigt at argumentere, at eksplosionen i arbejdsløshed skyldes et pludselig epidemi af dovenskab og inkompetence.

Faktisk er det modsatte tilfældet i denne krise, i hvert fald når man ser på Danmark. Det hænger sammen med at stigende arbejdsløshed svækker lønmodtagerne, hvilket giver mere plads til arbejdsgivernes interesser og argumenter.

Liberal og Keynesiansk krisepolitik

Offentligt underskud – skidt eller nødvendigt?

En økonomisk krise giver altid anledning til et øget offentligt underskud, fordi statens skatteprovenu falder samtidig med at sociale udgifter såsom dagpenge og kontanthjælp stiger.

Underskuddet er symptom på en sygdom (krisen), men også dens modgift. Ligesom feber.

Det skyldes at offentligt underskud trækker i retning af privat overskud, for når borgerne betaler færre skatter og får flere overførselsindkomster får de flere penge mellem hænderne, hvilket stimulerer den private efterspørgsel. Der er således indbygget en *automatisk stabilisator* i det offentlige budget, og jo mere den offentlige sektor fylder i økonomien, jo større krisedæmpende effekt. Dette er et selvstændigt argument for en stor offentlig sektor som i Danmark, og mod en lille offentlig sektor som de har i USA. Når krisen i 30'erne blev så dyb skyldes det ikke mindst, at den offentlige sektor generelt vejede langt mindre end i dag.

Keynes tog offentlige underskud ganske roligt: ”Hold øje med arbejdsløsheden og budgettet vil holde øje med sig selv”,¹¹ og en inkarneret Keynesianere som Paul Krugman beklager sig ofte over at det amerikanske underskud er *for lille!*¹² Keynes mente, at hvis den ekspansive politik giver vækst og dermed lavere arbejdsløshed, vil skatteprovenuet vokse og udgifterne til dagpenge falde, således at budgettet atter kommer i balance. Hvorimod nedskæringspolitik i krisetider er at hælde benzin på bålet.

Liberale økonomer er naturligvis uenige. For dem er det først fornødne for vækst, at underskuddet bringes ned, således at *tilliden* genoprettes. Derfor er der ikke råd til ekspansiv finanspolitik. Nogle få mente faktisk at nedskæringerne i sig selv ville hjælpe på aktiviteten ('expansive austerity'), fordi de giver et boost til markedstilliden. De fleste erkendte dog, at det kortvarigt ville gå ud over vækst og beskæftigelse. Men der blev anført især tre argumenter for at skuden snart ville vende.

Det første argument var, at vi – med vore 'rationelle forventninger' – 'gennemskuer' at offentlige underskud senere må dækkes af øgede skatter, og en sådan reduktion i fremtidig disponibel indkomst gør det rationelt i dag at begrænse vore udgifter til forbrug og investeringer. Derfor vil en nedskæringspolitik, der reducerer dette underskud, tilskynde til øget privat vækst i dag, i forventning om lavere skatter i morgen. Dette er naturligvis et argument for at ekspansiv finanspolitik er en impotent strategi, fordi øgede offentlige udgifter vil blive annulleret af færre private udgifter. Staten skal blande sig udenom.¹³ Keynesianere vil svare at man i den private sektor ikke har en sådan rationel forudseenhed, og at forbrugerne snarere vil tage højde for det umiddelbare, nemlig at nedskæringspolitikken tager efterspørgsel ud af økonomien, og at der derfor ikke er nogen grund til at være optimist og købelysten.

Det andet argument er at mindre offentlig gæld vil få renterne til at falde generelt, fordi statens mindre efterspørgsel efter lån vil få prisen på disse til at falde; og lav rente ville give et opsving i den private sektor. Nedskæringspolitikken vil altså ret hurtigt vende skuden. Men – vil Keynesianere indvende – i en krisetid vil selv en nok så lav rente ikke få virkshederne til at investere; alle holder på pengene, hvilket da også er hvad vi har set i Europa i de sidste par år (trods en ekspansiv pengepolitik).

Det tredje argument er at offentlige udgifter generelt fortrænger private ('crowding out'), så hvis det offentlige sparer bliver der plads til at private kan spendere. Staten skal 'get out of the way', som Republikanerne i USA bramfrit udtrykker det. Det Keynesianske svar er, at en sådan nulsums-tankegang kun er gyldig i en situation, hvor der ikke er problemer med den samfundsmæssige efterspørgsel og hvor alle ressourcer, herunder arbejdskraften, anvendes fuldt ud; der er ikke noget 'output gap', dvs. uudnyttede ressourcer. Her er det ganske rigtigt kun muligt at forøge den private produktion, hvis det offentlige indskrænker sin. Men i en krisetid, med masser af uudnyttede ressourcer, fortrænger offentlige udgifter ikke noget som helst. Tværtimod vil de bidrage til at trække den private sektor op ved at øge den generelle efterspørgsel i samfundet. Det er godt for den private købmand, hvis en ekstra lærer ansættes og aflønnes, for det vil øge købmandens afsætning.

Men det afgørende argument for sparepolitikken er naturligvis hensynet til de udenlandske kreditorer, altså den internationale finanskapital. Hvis underskuddet ikke reduceres, øges mistilliden; kapitalen vil kræve en højere rentesats for sine lån, så statens renteudgifter vil skyde i vejret. Men her må vi skelne mellem Nord- og Sydeuropa.

Den tyske (og danske) stat kan låne meget billigt. Kapitalen flygter i skræk fra Sydeuropa og er mere end villig til at investere i tyske og danske statsobligationer. Disse lande kunne derfor til en billig penge finansiere hvad en ekspansiv finanspolitik koster. For skønt Tyskland og Danmark ikke har finansielle problemer, har de i høj grad realøkonomiske problemer med arbejdsløshed.

Anderledes i Sydeuropa, der skal betale i dyre domme for den kapital, der er nødvendig for at finansiere deres underskud. De er i en ond cirkel, hvor de udenlandske investorers mistillid betyder at renten er høj, og fordi renteudgiften er høj bliver det samlede offentlige underskud højt, hvilket forstærker udlandets mistillid og derfor øger renten yderligere. Osv.

At underskuddet skal ned, kan derfor alle blive enige om. Spørgsmålet er hvordan?

Det liberale bud er nedskæringspolitikken, altså at skære i den del af underskuddet (det primære), som staten har mere eller mindre kontrol over. Så bliver der flere penge til at betale de udenlandske kreditorer. Disse vil få øget tillid til at landet kan forrente og afdrage sine lån og vil derfor kræve en mindre rente.

Det lyder jo logisk nok. Hvis en familie bruger mere end den tjener, kan den klare problemet ved at skære vinterferien væk. Så det samme må vel gælde vores alle sammens økonomi? Nej, det ville være en 'atomistisk fejlslutning'. Problemet med nedskæringspolitikken er, at den vil øge arbejdsløsheden og sænke BNP, hvilket vil sænke skatteprovenuet og øge overførselsudgifterne, således at det primære underskud vil tendere mod at øges. Som hvis bortfaldet af familiens vinterferie reducerede dens indtjeningsevne.

Som vi så i forrige kapitel tyder meget på at nettoeffekten af politikken vil blive at den relative statsgæld (gæld i forhold til BNP) vil *vokse*, hvilket vil få udlandet til at kræve højere renter (med mindre Euro-politikerne garanterer for gælden).

Men hvad er alternativet? Keynesianismens almene svar er ekspansiv finanspolitik, men den politik kræver penge og de er altså for dyre at anskaffe.

Hvis de sydeuropæiske lande havde deres egen valuta kunne de devaluere, altså sænke prisen på deres eksportvarer. Den øgede konkurrenceevne vil normalt øge indtjeningen fra eksporten, således at der nu bliver penge til at betale de udenlandske kreditorer. Men den vej er altså udelukket, med mindre de går ud af Euroen, med de problemer som det vil medføre. Så længe de er medlem af Euroen er de afhængige af, at Euro-landene som sådan fører en ekspansiv politik til deres gavn, enten ved at Nordeuropa ekspanderer og dermed giver Sydeuropas eksport en chance, eller ved at få midler fra valutaunionen til selv at føre en ekspansiv politik. Ingen af delene er som bekendt sket, tværtimod. Pengene fra Euro-landene (og IMF) har været øremærket til kreditorerne, ikke til vækstinitiativer.

Det mere radikale svar ville være at pille ved de eksisterende spilleregler, altså finanskapitalens status som overdommer over et lands økonomi. Hvor nogle spekulanters tillid eller mistillid afgør millioner af menneskers økonomiske skæbne. Også dette svar ville være i Keynes' ånd, for han var inkarneret modstander af den internationale finanskapital. Faktisk anbefalede han eutanasi af spekulationskapitalister (som spekulanter, ikke som mennesker!).¹⁴

Hvis de politiske beslutningstagere i Europa begynder at stille spørgsmålstejn ved, om den finanskapital, der kastede verden ud i den alvorligste økonomiske krise siden 30'erne, og derefter i strid med alle markedets principper generøst fik dækket sine tab af skatteyderne, virkelig er inkarnationen af økonomisk rationalitet og ansvarlighed, åbner der sig nye scenarier i den økonomiske politik. Dem vil vi se på i et senere kapitel.

Finansiering af underskud

Et underskud skal altid finansieres, på en eller anden måde. Ellers går man fallit, hvad enten det drejer sig om en familie, en virksomhed, en bank eller en stat.

Lad os nu betragte de mulige finansieringskilder.

For det første kan staten hente pengene ind ved at *beskatte* borgerne.

Dette lyder som en selvmodsigende politik, såfremt man ønsker at bruge pengene til at føre ekspansiv politik, for annulleres denne ikke når borgerne fattiggøres? Ikke nødvendigvis. Hvis man beskatter de velstillede borgere, der forbruger relativt lidt og opsparer relativt meget, mens provenuet bruges til at give fattigere borgere, der forbruger det meste, et indkomstløft, fx i form af højere dagpenge, vil nettoeffekten være et løft i den samlede efterspørgsel.

Det vigtige er imidlertid at i en krisesituation holder forbrugere, banker og virksomheder på pengene, så en beskatning af dem vil betyde at inaktive penge gøres aktive. Private vil alligevel ikke forbruge og investere, så der er ingen negative væksteffekter ved at tage penge fra dem og overføre midlerne til fællesskabet, der kan beslutte sig for at forøge forbrug og investeringer i den offentlige sektor. Når den kapitalistisk dominerede sektor 'strejker', kan den demokratiske sektor inddrage dens overflødige og sterile midler til at redde samfundsøkonomien.

Liberales økonomer og politikere vil være betænkelige ved denne finansieringsmetode. Man vil fastholde at øget beskatning vil undergrave tilliden til fremtiden i den private sektor og derfor begrænse den private efterspørgsel. Hertil kommer at overførsel af midler fra den kapitalistisk styrede til den demokratiske sektor er i principiel modstrid med liberales prioritering af de to sektorer.

For det andet kan Centralbanken finansiere de offentlige udgifter ved at *trykke penge* og stille dem til rådighed for staten.

Flere penge i omløb vil normalt betyde inflation, altså stigende priser og lønninger. Gør det noget? For liberale økonomer er inflation det store dyr i åbenbaringen, mere skadeligt end arbejdsløshed; faktisk kan skiftet omkring 1980 fra Keynesiansk til nyliberal politik beskrives som en omprioritering mellem arbejdsløshed og inflation, fra ret til arbejde til ret til at ens værdier ikke udhules.

Der er ingen tvivl om at hyperinflation er skadeligt for samfundsøkonomien, faktisk kan et sådan sammenbrud i pengesystemet true hele det kapitalistiske system, fordi den private ejendom i alle dens former devalueres drastisk. Men moderat inflation kan faktisk være gavnlig, især i krisetider, hvilket da også indirekte er anerkendt af de fleste centralbanker i den vestlige verden, når de i større eller mindre udstrækning har søgt at pumpe penge ud i økonomien gennem Quantitative Easing (nærmere i næste kapitel).

Når virksomhederne ikke kan sælge deres varer, vil de være tilbøjelige til at sænke priserne, men en sådan almen deflation er i hvert fald skadelig og bør undgås, bl.a. fordi et lavere prisniveau betyder en højere pengeværdi (en krone kan købe mere) og derfor en større byrde for en debitor, der skylder fx 100.000 kr.; gældskrisen vil intensiveres. Derfor er en moderat inflationær politik, der holder deflationsspøgelset nede, fornuftig, faktisk vil inflation lette gældskrisen, fordi gældens realværdi reduceres.

Hertil kommer at inflation omfordeler fra kreditorer til debitorer. Staters gæld lettes af inflation, mens deres kreditorer mister værdier. Der er altså tale om en slags beskatning af finanskapitalen.

Endelig kan staten – for det tredje – finansiere sine udgifter ved at *låne*, hvilket vi allerede har berørt på ovenfor.

Nyliberalismens kendetegn er kapitalens frihed til at investere hvor og i hvad den vil, så udenlandske investorer kan købe danske statsobligationer, ligesom danske investorer kan købe udenlandske.

For ca. 30 år siden var dette ikke tilfældet. Dengang solgtes danske statsobligationer til danskere, dvs. fællesskabet lånte af sine egne borgere; lånevilkårene – den effektive rente – bestemtes også dengang af markedet, men altså det danske marked, hvor staten kunne fastlægge spillereglerne, måske endog pålægge borgerne at låne til staten. Set fra statens vinkel var usikkerheden langt mindre end i dag, fordi borgerne ikke kunne fravælge danske obligationer til fordel for udenlandske værdipapirer.

Staten lånte naturligvis også dengang i udlandet, men sjældent på markedet. I stedet aftaltes sådanne lån gennem politiske forhandlinger med andre stater eller internationale organisationer. Lånevilkårene bestemtes af politikerne, borgernes repræsentanter, ikke af finanskapitalen og dens til tider lunefulde præferencer. Hvad enten det økonomiske resultat var bedre eller dårlige, er det indiskutabelt at stemmesedlen i dag er devalueret i forhold til pengesedlen.

I dag betyder finansiering gennem låntagning afhængighed af det internationale finansmarked. Fra en demokratisk vinkel er det derfor den dårligste af de tre muligheder. Men også ud fra en snæver økonomisk betragtning bør lånefinansiering være den sidste udvej, efter beskatning og trykning af pengesedler. Det skyldes at usikkerheden er så stor, når det er det internationale finansmarked, der sætter – og ændrer – lånevilkårene. Det gør det svært for staten at planlægge den økonomiske politik. Og da der skal betales renter er denne løsning dyrere end de to andre.

Alligevel er lån den herskende finansieringsform i Europa i dag. Det skyldes umiddelbart liberales betænkeligheder ved beskatning og frygt for inflation. Det skyldes måske også at staterne gerne ser at 'deres egen' finanskapital kan gøre gode forretninger.

Idéer og interesser

Keynes var idealist, i filosofisk forstand, dvs. han mente at verden, eller i hvert fald den økonomiske politik, styres af idéer og teorier.¹⁵ Men er det rigtigt?

Man behøver ikke at være konspirationsteoretiker for at indse, at liberal udbudsøkonomi harmonerer med arbejdsgivernes og kapitalejernes interesser; denne teori siger jo, at man skal satse på at gøre vilkårene for producenterne så attraktive som muligt gennem løntilbageholdenhed, skattereduktioner og andre omkostningsdæmpende foranstaltninger. Eller at keynesiansk efterspørgselsteori udtrykker lønmodtagernes og de marginaliseredes interesser, for teorien siger at i en krisetid skal købekraften holdes oppe, og det betyder en god realløn og en større velfærdsstat (rundhåndede overførselsindkomster samt flere lærere, sosu'er osv).

Det kan give mistanke om, at det er interesserne, der bestemmer politikken, og at teoriernes funktion er at legitimere de forskellige interesser. Filosofisk bevæger vi os dermed fra idealismen, som altså deles af Keynes, til den praktiske materialisme, der er associeret med Marx og socialismen.

Den unge Marx skrev at ”Idéen blamerede sig stedse, når den var adskilt fra Interessen”.¹⁶ Tesen er at de forskellige samfundsgrupper udvælger de teorier, der harmonerer med deres interesser. Det er næppe tilfældigt at de, der har økonomiske ressourcer (kapital), går ind for størst mulig frihed til at administrere og udnytte disse; eller at arbejderklassens teoretikere traditionelt har argumenteret at kun arbejdet skaber værdi, altså at profit er udtryk for udbytning af arbejderne, eller at det marked, der giver indflydelse efter købekraft og kapitalmængde, er kritisabelt og bør erstattes af en mere solidarisk samfundsmodel.

Men selv om det er interessen, og ikke teorien, der er den drivende kraft bag den økonomiske politik, har teorien en vigtig funktion, nemlig at fremstille den særinteresse, som den er udtryk for, som det modsatte, nemlig som almeninteressen.

Som sådan er teorien *ideologi*, nemlig det smukke slør, der skjuler den snavsede og kontante virkelighed. Særinteressen kan lettere sætte sig igennem, hvis den på troværdig vis kan fremstå som i alle interesse; ellers vil de, der ikke tilgodeses, måske protestere. Hvis de andre vil på udflugt, og du ikke gider, er det mere hensigtsmæssigt at forklare at familiens økonomi ikke er til det.

Når erhvervslivet vil have skattelettelse, fremhæves hensynet til væksten, ikke til deres bankkonto. Når lønnen skal holdes i ro, er det ikke for at få profitten op, men arbejdsløsheden ned. Og når liberale økonomer trods arbejdsløshed satser på at hæve arbejdsudbuddet, er det ikke for at genere de arbejdsløse og presse lønnen, men for at skabe en stabil basis for velfærdssamfundet.

Man kunne blive ved: De økonomiske magthavere vil altid forklare, i en eller anden version, at ’hvad der er godt for General Motors, er godt for Amerika’. Det omvendte argument – at hvad der er godt for menigmand, er godt for landets økonomi – høres ikke så meget nu om dage, hvor liberalismen har opnået ideologisk hegemoni. Heri ligger også at der ikke er et ét til ét forhold mellem interesse og teori/politik, for de interesser, der har overtaget i et givent samfund, har også magt til at forme det idémæssige udtryk for de knægtede interesser, til tider sådan at sidstnævnte interesser slet ikke erkendes. Fx hvis arbejdsløse bringes til at tro, at de har et individuelt problem, skønt en mere objektiv analyse afslører at der foreligger konjunkturarbejdsløshed.

Interessegrupperne og politikerne vil altid det, der er godt for hele landet, normalt defineret som vækst og fuld beskæftigelse. Denne almeninteresse kan der nemlig ikke argumenteres imod, – den er den saglige politik, den nødvendige politik.

Danskere har givetvis et antal fællesinteresser, fx at landet ikke bliver invaderet og ikke synker ned i økonomisk kaos. Det skal heller ikke overses, at de magtesløse har et vist mål af fællesinteresse med magthaverne; hvis slaveejereren har en god økonomi, bliver der alt andet lige mere mad til slaven.

Men derudover er der mange modsatte interesser, som man får øje på, hvis man ser nøgternt på

sagen. Alle siger som nævnt at de ønsker fuld beskæftigelse, men arbejdsgiverne har en objektiv interesse i at der er et vist mål af arbejdsløshed, for overudbud af arbejde giver arbejdsgiverne mere at vælge imellem og først og fremmest lægger det et pres nedad på lønnen.

Men det er vel en almen interesse, at den nuværende europæiske krise overvindes så hurtigt som muligt? Hvem kan dog have en interesse i dens forlængelse?

Noget af svaret på det spørgsmål gives måske af den kendsgerning, at såvel arbejdsløsheden som aktieværdierne i Euro-zonen begge skød op med omkring 10% i perioden fra januar 2012 til januar 2013.¹⁷ Her i landet mærker de større banker og selskaber heller ikke meget til krisen, faktisk svømmer de i penge, bl.a. – som nævnt – de billige penge, der er flygtet fra Sydeuropa. Så den sydeuropæiske krise er måske ikke så skidt igen?

Der er selvfølgelig også kapitalfraktioner, der lider under krisen. Og alle vil tabe ved en egentlig økonomisk nedsmeltning i Europa. Men interessebilledet bør nuanceres.

Noter

- 1 Lundkvist, 2004, I: 184ff.
- 2 Lundkvist, 2004, I: 206ff og III: 58ff. Sidstnævnte sted redegøres for Hayek's ønske om at begrænse valget til 'private borgere', så offentligt ansatte og modtagere af overførselsindkomster udelukkes. Hayek var Thatcher's 'husfilosof'.
- 3 Lundkvist, 2009: 47.
- 4 Skidelsky, 2010: 38ff.
- 5 Lundkvist, 2004, II: 435ff. Stiglitz fik Nobelprisen for at analysere de 'markedsfejl', der opstår grundet 'asymmetrisk viden', hvor fx kunden véd langt mindre end producenten om produktets kvalitet eller mangel på samme.
- 6 Roubini/Mihm, 2011: 41f. Crouch, 2011: 99f, skriver at værdisættelsen på finansmarkederne svarer til at gamble i et hestevæddeløb, hvor hestene aldrig løber, men hvor man prøver at gætte, hvilken hest andre spillere kunne tænkes at sætte deres penge på. Realøkonomien – svarende til de forskellige hestes faktiske kvaliteter – er irrelevant.
- 7 Antag at staten er villig til at bruge €1 mia. Hvis disse penge bruges på offentlige investeringer (broer) eller offentligt forbrug (lærere, sygeplejersker, sosu'er) går de direkte til at øge beskæftigelsen; og den del, der bruges på at øge overførselsindkomsterne, vil for langt størsteparten omsættes i forbrug, altså øget efterspørgsel; det skyldes at modtagerne af disse indkomster er relativt fattige og derfor opsparer meget lidt af en indkomstfremgang. Bruges den ene milliard på skattelettelser over en bred bank, vil borgerne opspare en betydelig del af gevinsten, dvs. mange af pengene omsættes ikke i øget købekraft; da man således i 2008 og 2009 sænkede skatterne i USA, valgte forbrugerne at opspare 70-75% af det større rådighedsbeløb! (Roubini/Mihm, 2011: 164). Dette 'opsparingsdræn' kan dog begrænses meget, hvis skattelettelserne målrettes de små indkomster, hvor der – som nævnt – opspares lidt.
- 8 Se anderslundkvist.net/2012/05/fra-stauning-til-socialdemokratisk-folkeparti/ .
- 9 Hansen og Henningsen, 1984: 338 og 389.
- 10 Til tider henvises til 60erne, hvor hjemmearbejdende kvinder kom ud på arbejdsmarkedet og straks fandt beskæftigelse. Men dette var snarere et eksempel på en 'omvendt Say's lov', hvor 'efterspørgslen skabte sit eget udbud'. Det var nemlig den kraftige internationale højkonjunktur i det tiår, som trak kvinderne ud af hjemmene.
- 11 Cit. efter Skidelsky, 2005: 490.
- 12 Fx i artiklen 'Dwindling Deficit Disorder', 10. marts 2013 (New York Times).
- 13 Skidelsky, 2010: 31ff.
- 14 Keynes, 1936 (1973): 375f.
- 15 Keynes, 1936 (1973): 383f.
- 16 Marx/Engels, 1844: 85.
- 17 Arbejdsløsheden voksede iflg. Eurostat fra 10,9% til 12,0%, altså 10% (i absolutte tal var stigningen på ca. 1,8 mio). Aktieindexet Stoxx50 omfatter de 50 toneangivende aktier i Euro-zonen; det steg fra indeks 2.500 til 2.750 (ca), altså igen 10%.